

Τι σκεφτόμαστε;

Διδακτική πρόταση 7:⁸⁴

Εποχή του Χαλκού: Μυθολογία και Ιστορία

Ερώτημα-κλειδί

- Σε τι διαφέρει η Μυθολογία από την Ιστορία;

Πρόοδος από το προηγούμενο μάθημα

Τα παιδιά σε αυτό το μάθημα, επικεντρώνονται σε διάφορους μύθους και τους συνδέουν με την Εποχή του Χαλκού, εντοπίζοντας διαφορές ανάμεσα στους μύθους και τις ιστορικές αναφορές.

Μαθησιακοί στόχοι

Τα παιδιά να:

- εντοπίζουν μυθολογικά στοιχεία και κατά πόσον αυτά ανταποκρίνονται στην ιστορική πραγματικότητα (δεξιότητες).
- αναφέρουν βασικές διαφορές ανάμεσα στους μύθους και τις ιστορικές αναφορές (επιστημολογική γνώση).

Διδακτικό και μαθησιακό υλικό

- Ατομική πλαστικοποιημένη καρτέλα (μικρός πίνακας), μαρκαδόροι νερού και σφουγγαράκι.
- Αποσπάσματα από ελληνικούς μύθους.
- Σχολικό βιβλίο Ιστορία Γ΄ Δημοτικού. Από τη Μυθολογία στην Ιστορία, Εκδόσεις ΟΕΔΒ.
- Φύλλο Εργασίας «Το παλάτι της Κνωσού» (σ. 120-121).
- Φύλλα Εργασίας «Μελετώ μύθους από την Ελλάδα» (σ. 122-126).
- Φάκελος Επιτευγμάτων.

⁸⁴ Οι εκπαιδευτικοί μπορούν να μελετήσουν περισσότερο το θέμα του ιστορικού πυρήνα των μύθων σε άρθρα, όπως για παράδειγμα: Doumas Chr. (1991) What did the Argonauts seek in Colchis? *Hermathena* 150, σ. 31-41· Doumas Chr., Rosa V. La (επιμ.) (1997). *Η Πολιόχνη και η Πρώιμη Εποχή του Χαλκού στο Βόρειο Αιγαίο, Διεθνές Συνέδριο, Αθήνα 22-25 Απριλίου 1996*, Αθήνα: Scuola Archeologica Italiana di Atene/ Πανεπιστήμιο Αθηνών· Κόνσολα Ντ. (2004). Η πρώιμη αστικοποίηση στην ηπειρωτική Ελλάδα». Στο Α. Λαγόπουλος (επιμ.). *Η Ιστορία της Ελληνικής Πόλης*, Αθήνα: Ερμής - Αρχαιολογία και Τέχνες, σ. 75-82· Ντούμας Χρ. (2004). Ο πρώιμος εξαστισμός στα νησιά του Αιγαίου. Στο Α. Λαγόπουλος (επιμ.). *Η Ιστορία της Ελληνικής Πόλης*, Αθήνα: Ερμής - Αρχαιολογία και Τέχνες, σ. 83-101· Treuil R., P. Darceque, J.-Cl. Poursat, G. Touchais, (1996) *Οι Πολιτισμοί του Αιγαίου κατά τη Νεολιθική και την Εποχή του Χαλκού*, Αθήνα: Ινστιτούτο του Βιβλίου-Μ. Καρδαμίτσα, Αθήνα, σ. 174-209. Επίσης, βλ. Greek Mythology Resource Page: <http://osr.org/en-us/articles/greek-mythology-resource-page/> [4 Ιουλίου 2012].

Δραστηριότητα προσανατολισμού

Δίνεται στα παιδιά το πιο κάτω κείμενο, το οποίο αναφέρεται στη μυθολογία που σχετίζεται με τα «κυκλώπεια» τείχη των Μυκηνών στην Ελλάδα.

Ο ιδρυτής των Μυκηνών ήταν ο Περσέας που ήταν γιος του Δία (του πατέρα των θεών και των ανθρώπων) και της Δανάης (της βασίλισσας του Άργους). Όταν ίδρυσε την πόλη των Μυκηνών, ο Περσέας χρησιμοποίησε τους Κύκλωπες (γίγαντες με ένα μάτι στο κέντρο του μετώπου τους) για να την προστατέψει από τους εχθρούς. Οι Κύκλωπες έκτισαν τα τείχη της πόλης των Μυκηνών, χρησιμοποιώντας τεράστιους βράχους, τους οποίους μετακινούσαν και τοποθετούσαν με τα χέρια τους. Για αυτό και σήμερα τα τείχη αυτά ονομάζονται «κυκλώπεια τείχη».

Ο Περσέας μάλιστα ήταν αυτός που σκότωσε τη γοργόνα Μέδουσα, η οποία από τη μέση και κάτω είχε σώμα ψαριού και από τη μέση και πάνω είχε σώμα γυναίκας. Στο κεφάλι της, αντί για μαλλιά είχε φίδια. Όποιος την κοιτούσε στα μάτια μετατρέποταν σε πέτρα. Ο Περσέας κατάφερε να σκοτώσει τη Μέδουσα με τη βοήθεια των δύρων που του έδωσαν οι θεοί, Ερμής και Αθηνά: ενός ζευγαριού φτερωτά σανδάλια και μιας ασπίδας. Ο Περσέας κατάφερε να αποκεφαλίσει τη Μέδουσα, κοιτώντας την αντανάκλασή της μέσα από την ασπίδα της Θεάς Αθηνάς.

Ενθαρρύνουμε τα παιδιά να πουν κατά πόσο η πιο πάνω ιστορία είναι αληθινή και να τεκμηριώσουν την άποψή τους. Αναμένουμε ότι τα παιδιά θα αποφανθούν ότι η ιστορία δεν είναι αληθινή, κάνοντας αναφορά στα μη πραγματικά στοιχεία της (π.χ. τους Κύκλωπες, τα φτερωτά σανδάλια, το ότι ο Περσέας ήταν γιος θεού κ.ά.)

Αναφέρουμε στα παιδιά ότι οι άνθρωποι πάντα έφτιαχναν φανταστικές ιστορίες για το παρελθόν. Όλες αυτές οι ιστορίες σήμερα ονομάζονται μύθοι και όλοι μαζί οι μύθοι, Μυθολογία. Η Μυθολογία διαφέρει από την επιστήμη της Ιστορίας. Τίθεται το ερώτημα: «Σε τι διαφέρει ο μύθος από την Ιστορία;»⁸⁵

Δραστηριότητα 1: Τα κυκλώπεια τείχη στο μύθο και την Ιστορία

Τα παιδιά ξαναδιαβάζουν το πιο πάνω κείμενο και σημειώνουν (υπογραμμίζοντας ή χρησιμοποιώντας highlighter) με μπλε χρώμα όλα τα στοιχεία που θεωρούν μυθικά (όσα δεν βασίζονται στην πραγματικότητα) και με πράσινο χρώμα όσα θεωρούν ιστορικά (όσα βασίζονται σε τεκμήρια).

Τα παιδιά εργάζονται πρώτα ατομικά και στη συνέχεια συζητούν τις επιλογές τους με το παιδί που κάθεται δίπλα τους. Ακολουθεί συζήτηση στην ολομέλεια της τάξης. Ενθαρρύνουμε τα παιδιά να επιχειρηματολογούν για τις επιλογές τους. Στη συνέχεια δίνουμε στα παιδιά το πιο κάτω κείμενο, το οποίο αποτελεί περιγραφή των τειχών και τους ζητούμε να επαναλάβουν την διαδικασία που έκαναν για το προηγούμενο κείμενο.

⁸⁵ Βλ. για παράδειγμα Burkert, W. (1983). *Homo necans: The Anthropology of Ancient Greek Sacrificial Ritual and Myth*. (μτφρ.) Peter Bing. Berkeley: University of California Press · Burkert, W. (1979). *Structure and History in Greek Mythology and Ritual*. Berkeley: University of California Press · Burkert, W. (1992). *The Orientalizing Revolution: Near Eastern Influence on Greek Culture in the Early Archaic Age*. (μτφρ.) Margaret E. Pinder, Cambridge, Mass.: Harvard University Press ·

Τα Κυκλώπεια τείχη ήταν φτιαγμένα από τεράστιες πέτρες, που σε μερικές περιπτώσεις είχαν το μέγεθος ενός μικρού αυτοκινήτου. Κυκλώπεια τείχη έχουν βρεθεί σε διάφορες πόλεις της Ελλάδας την Εποχή του Χαλκού, όπως στις Μυκήνες, στην Τίρυνθα και στο Άργος· αλλά και στην Κύπρο, όπως στην Έγκωμη και στο Παλαίκαστρο στην Πάφο. Οι Μυκηναίοι είχαν αναπτύξει τεχνικές που τους επέτρεπαν να μετακινούν τεράστιες πέτρες και να τις τοποθετούν την μια πάνω στην άλλη με μεγάλη ακρίβεια. Αυτό το ξέρουμε, μελετώντας τα τείχη αυτά, τα οποία ανακάλυψαν οι αρχαιολόγοι μετά από ανασκαφές. Δεν ξέρουμε όμως με ποιον ακριβώς τρόπο μετακινούσαν και τοποθετούσαν αυτές τις πολύ μεγάλες πέτρες.

Τονίζουμε ότι το δεύτερο κείμενο αναφέρεται στις υποθέσεις των επιστημόνων (αρχαιολόγων – ιστορικών). Στη συνέχεια, τα παιδιά συγκρίνουν αυτά που σημείωσαν στο κάθε κείμενο και ανακοινώνουν τις παρατηρήσεις τους. Αναμένεται ότι στην περίπτωση του δεύτερου κειμένου θα εντοπίσουν όλα τα στοιχεία που φαίνεται να είναι ιστορικά ακριβή, με βάση τα ευρήματα.

Ακολούθως, τα παιδιά γράφουν και παρουσιάζουν στην ατομική τους καρτέλα μια σημαντική διαφορά ανάμεσα στη Μυθολογία και την Ιστορία. Το σημαντικότερο συμπέρασμα που αναμένουμε να εξαχθεί είναι ότι στους μύθους έχουμε στοιχεία που δε βασίζονται στην πραγματικότητα, ενώ στην Ιστορία έχουμε μόνο στοιχεία που μπορεί να είναι αληθινά.

Δραστηριότητα 2: Το παλάτι της Κνωσού στο μύθο και την Ιστορία

Αφού συζητήσουμε στην ολομέλεια τις φωτογραφίες⁸⁶ του πιο πάνω ψηφιδωτού, το οποίο παρουσιάζει το Θησέα και το Μινώταυρο μέσα στο λαβύρινθο, μοιράζουμε το Φύλλο Εργασίας «Το παλάτι της Κνωσού» (σ. 120-121). Τα παιδιά μελετούν δύο σχετικά κείμενα (μύθος και ιστορική περιγραφή βασισμένη σε τεκμήρια) και εντοπίζουν ομοιότητες και διαφορές. Υπενθυμίζουμε στα παιδιά ότι φωτογραφίες και αναπαραστάσεις του παλατιού της Κνωσού είχαμε μελετήσει και στο προηγούμενο μάθημα. Τα παιδιά εργάζονται πρώτα ατομικά και στη συνέχεια συγκρίνουν τις απαντήσεις τους με τα παιδιά που κάθονται δίπλα τους.

Αρχικά τα παιδιά εντοπίζουν την πηγή των πληροφοριών σε κάθε περίπτωση. Στην περίπτωση των μύθων, η πηγή πληροφοριών είναι η παράδοση. Στην περίπτωση της Ιστορίας, η πηγή είναι τα ευρήματα των αρχαιολόγων και τα αρχαία κείμενα.

⁸⁶ Πηγή φωτογραφιών: Φωτογραφικό Αρχείο, Τμήμα Αρχαιοτήτων.

Στη συνέχεια, τα παιδιά εντοπίζουν ομοιότητες και διαφορές στο περιεχόμενο των δύο κειμένων και γράφουν στην ατομική τους καρτέλα ποιο από τα δύο κείμενα θεωρούν ότι περιέχει τεκμηριωμένες πληροφορίες. Καλούμε τα παιδιά να σημειώσουν ποιο κείμενο θεωρούν ότι αποτελεί μύθο και ποιο κείμενο θεωρούν ότι αποτελεί ιστορική αναφορά. Ενθαρρύνουμε τα παιδιά να επιχειρηματολογήσουν για την άποψή τους σε κάθε περίπτωση.

Τέλος αναφέρουμε ότι ο μύθος που διάβασαν υπήρχε από τα πολύ παλιά χρόνια, ενώ η ιστορική αναφορά δημιουργήθηκε πολύ αργότερα και θέτουμε το ερώτημα: «Φάνηκε χρήσιμος ο μύθος για τους αρχαιολόγους και, αν ναι, σε κάποιο βαθμό;» (π.χ. ο μύθος έδωσε ενδείξεις στους αρχαιολόγους για το πού μπορεί να υπήρχε ένα εντυπωσιακό κτήριο, όπως αυτό που περιγράφεται στο μύθο).

Δραστηριότητα 3: Εντοπίζοντας πιθανά ιστορικά στοιχεία μέσα σε μύθους.

Ανάλογα με το διαθέσιμο χρόνο, τα παιδιά μελετούν έναν από τους μύθους που προσφέρονται στα Φύλλα Εργασίας τους (σ. 122-126, μπορούν να επιλέξουν μόνο τους), προσπαθώντας να εντοπίσουν ποια στοιχεία είναι μυθικά και ποια πραγματικά. Ενθαρρύνουμε τα παιδιά να σκεφτούν και να εργαστούν όπως και στη Δραστηριότητα 1.

Στη συνέχεια τα παιδιά διαπιστώνουν ότι τα στοιχεία που θεωρούν ιστορικά τεκμηριωμένα συνδέονται με τα όσα έμαθαν για την Εποχή του Χαλκού (π.χ. ταξίδια με πλοία, πολεμικές συγκρούσεις).

Ανακεφαλαίωση – Επαναφορά κύριων σημείων

Παρουσιάζουμε στα παιδιά τις πιο κάτω προτάσεις (είτε σε φυλλάδιο, είτε σε μορφή PowerPoint) και τα παιδιά γράφουν στον ατομική καρτέλα τους ΝΑΙ (αν θεωρούν ότι ισχύει) και ΟΧΙ (αν θεωρούν ότι δεν ισχύει) για την κάθε πρόταση:

1. Οι μύθοι βασίζονται στις ανακαλύψεις των ιστορικών και των αρχαιολόγων.
2. Οι μύθοι βασίζονται σε ιστορίες που διηγούνται οι άνθρωποι και μεταδίδονται από γενιά σε γενιά.
3. Η Ιστορία βασίζεται στις ανακαλύψεις των ιστορικών και των αρχαιολόγων.
4. Η Ιστορία βασίζεται σε ιστορίες που διηγούνται οι άνθρωποι.
5. Στους μύθους πολλές φορές υπάρχουν στοιχεία που δεν είναι λογικά, όπως για παράδειγμα πλάσματα που δεν υπάρχουν.
6. Στους μύθους όλα τα στοιχεία είναι λογικά.
7. Στην Ιστορία πολλές φορές υπάρχουν στοιχεία που δεν είναι λογικά, όπως για παράδειγμα πλάσματα που δεν υπάρχουν.
8. Στην Ιστορία όλα τα στοιχεία είναι λογικά.

Αποστολή 1 – Δημιουργική σκέψη και έρευνα για το σπίτι

Ενθαρρύνουμε τα παιδιά να χρησιμοποιήσουν τον Πίνακα Περιεχομένων του σχολικού τους βιβλίου *Ιστορία Γ΄ Δημοτικού. Από τη Μυθολογία στην Ιστορία*, για να εντοπίσουν τους μύθους που αναφέρθηκαν στην τάξη, να σημειώσουν τις σελίδες τους με αυτοσχέδιους σελιδοδείκτες και να εξετάσουν με ποιους τρόπους διάφοροι καλλιτέχνες επέλεξαν να παρουσιάσουν τους μύθους αυτούς (αναπαραστάσεις σε αγγεία, ανάγλυφα και νομίσματα, αγάλματα και άλλα γλυπτά).

Αναστοχασμός παιδιού

Το κάθε παιδί επιλέγει να απαντήσει σε μια ή περισσότερες ερωτήσεις:

- Τι μου άρεσε πιο πολύ ή μου έκανε εντύπωση από αυτά που κάναμε σήμερα;
- Άλλαξαν οι ιδέες/γνώσεις μου με το σημερινό μάθημα; Γιατί;
- Συνεργάστηκα/συζήτησα αποτελεσματικά με άλλα παιδιά;
- Τηρήθηκαν οι αρχές του αμοιβαίου σεβασμού στον διάλογο;
- Πώς θα με βοηθήσουν αυτά που έμαθα σήμερα στην καθημερινή μου ζωή;
- Τι άλλο θέλω να μάθω; Τι θα ήθελα να εισηγηθώ στη/στον δασκάλα/ό μου;

Αναστοχασμός εκπαιδευτικού

- Πότε συμμετείχαν πιο ενεργά τα παιδιά;
- Τι πέτυχε κατά την άποψή μου; Τι δεν «δούλεψε» και γιατί;
- Ποιες περιοχές χρειάζονται βελτίωση; Πώς θα μπορούσαν να γίνουν;

Αξιολόγηση

Συντρέχουσα αξιολόγηση γίνεται κατά τη διάρκεια του μαθήματος μέσα από τις δραστηριότητες που εκτελούν τα παιδιά στις ομάδες τους και στην ολομέλεια της τάξης· και τελική αξιολόγηση γίνεται με τη δραστηριότητα ανακεφαλαίωσης και επαναφοράς των κύριων σημείων.

Διδακτική πρόταση 8: Τι σκέφτονταν άραγε οι άνθρωποι της Εποχής του Χαλκού;

Ερώτημα-κλειδί

- Τι μας λένε οι πηγές για το τι σκέφτονταν και τι πίστευαν οι άνθρωποι της Εποχής του Χαλκού;

Πρόοδος από το προηγούμενο μάθημα

Τα παιδιά μεταφέρουν τις γνώσεις που απέκτησαν από τα προηγούμενα μαθήματα για την Εποχή του Χαλκού για να απαντήσουν στο ερώτημα: «Τι σκέφτονταν άραγε οι άνθρωποι της Εποχής του Χαλκού;». Με αφορμή τα όσα έχουν ερευνήσει στα προηγούμενα μαθήματα, με βάση τις ερωτήσεις που τα ίδια τα παιδιά έχουν θέσει (ιδιαίτερα μέσα από τη διαδικασία του αναστοχασμού), τα παιδιά επεκτείνουν τον προβληματισμό γύρω από το τι σκέφτονταν οι άνθρωποι στην Εποχή του Χαλκού. Είναι πολύ πιθανόν τα παιδιά να έχουν ήδη προσέξει μέσα από τις μέχρι τώρα δραστηριότητες, ότι τα υλικά αντικείμενα δεν έχουν πάντα εγγενή αξία αλλά μπορούν να «διηγηθούν» διαφορετικές ιστορίες ανάλογα με τα ερωτήματά που τους θέτουμε, τον τρόπο που τα χρησιμοποιούμε και το πλαίσιο που – συνειδητά ή ασυνείδητα – κατασκευάζουμε γι' αυτά.

Μαθησιακοί στόχοι

Οι μαθητές και μαθήτριες να:

- κάνουν υποθέσεις, με βάση διάφορες έντυπες και ηλεκτρονικές πηγές, για τις κυριότερες σκέψεις/ανησυχίες που πιθανόν να είχαν οι άνθρωποι της Εποχής του Χαλκού (γνώση περιεχομένου- δεξιότητες).
- εκφράζουν και συζητούν τα συμπεράσματά τους χρησιμοποιώντας το κατάλληλο λεξιλόγιο (δεξιότητες).
- αναστοχάζονται για τη διαδικασία διαρκούς επανεξέτασης των συμπερασμάτων/ερμηνειών που προκύπτουν από τα τεκμήρια (επιστημολογικές έννοιες).
- επιχειρηματολογούν τεκμηριώνοντας τις απόψεις τους (δεξιότητες).
- εκτιμούν τους καλά τεκμηριωμένους ιστορικούς ισχυρισμούς και καταβάλλουν κάθε προσπάθεια να τους επιτυγχάνουν (στάσεις).
- επιδεικνύουν σεβασμό στην ύπαρξη διαφορετικών απόψεων και ερμηνειών (στάσεις).

Διδακτικό και μαθησιακό υλικό

- Αναρτημένο λεξιλόγιο διαβαθμισμένης βεβαιότητας σε καρτέλες: αποκλείεται, δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι..., ίσως, μάλλον, πιθανόν, πιθανότατα, όλες οι ενδείξεις δείχνουν ότι..., σίγουρα, σύμφωνα με....
- Ατομική πλαστικοποιημένη καρτέλα (μικρός πίνακας), μαρκαδόροι νερού και σφουγγαράκι.
- Έντυπες και ηλεκτρονικές πηγές.
- Σχολικό βιβλίο *Ο Άνθρωπος και η Ιστορία του. Από τον πηλό στο μέταλλο*, Τάξη Γ', Μέρος Β', Έκδοση ΥΑΠ, ΥΠΠ Κύπρου.
- Σχολικό βιβλίο *Ιστορία Γ' Δημοτικού*. Από τη Μυθολογία στην Ιστορία, Εκδόσεις ΟΕΔΒ.
- Φύλλα Εργασίας «Τι σκέφτονταν άραγε οι άνθρωποι της Εποχής του Χαλκού; Τι τους ανησυχούσε; Τι τους ενδιέφερε, τι τους ένοιαζε, τι πίστευαν;» (σ. 127-138).

- Κάρτες Εργασίας Τι αλλάζει και τι μένει το ίδιο από την Παλαιολιθική Εποχή μέχρι σήμερα; (σ. 16-17).
- Φάκελος Επιτευγμάτων.

Δραστηριότητα προσανατολισμού

Συζητούμε με τα παιδιά το ερώτημα «Τι σκέφτονταν οι άνθρωποι της Παλαιολιθικής Εποχής; Τι απασχολούσε τους ανθρώπους της Νεολιθικής Εποχής;». Μέσα από τη συζήτηση, και με κάποιες διευκρινιστικές ερωτήσεις, διαπιστώνουμε τι γνωρίζουν οι μαθητές και οι μαθήτριές μας για το θέμα και προσδιορίζουμε τι ακριβώς χρειάζεται να επαναφέρουμε, αλλά και πού να ψάξουμε για να μάθουμε για την Εποχή του Χαλκού.⁸⁷

Σημειώνουμε ή προβάλλουμε το ερώτημα: «Τι σκέφτονταν οι άνθρωποι της Εποχής του Χαλκού;». Τα παιδιά, ανακαλούν πληροφορίες που θυμούνται από τις επισκοπήσεις, ή τα όσα έμαθαν μέσα από τις προηγούμενες θεματικές και σημειώνουν λέξεις, φράσεις ή προτάσεις, στην ατομική τους καρτέλα.⁸⁸ Τα παιδιά εμπλουτίζουν τις σημειώσεις τους μέσα από ανταλλαγή απόψεων με το παιδί που κάθεται δίπλα τους.

Είναι πολύ πιθανόν τα ίδια τα παιδιά να θέσουν το εξής ερώτημα-προβληματισμό: «Υπάρχουν τεκμήρια που υποστηρίζουν τα όσα σημειώσαμε για το τι σκέφτονταν οι άνθρωποι της Εποχής του Χαλκού;». Ως εκπαιδευτικοί μπορούμε να συνεχίσουμε τον προβληματισμό των παιδιών, θέτοντας τις Κάρτες Εργασίας και τις Επισκοπήσεις κάτω από το φακό της κριτικής εξέτασης και της αμφισβήτησης. «Πού μπορούμε να ψάξουμε για να βρούμε αποδεικτικά στοιχεία και να τα σημειώσουμε;». Τα παιδιά συζητούν τις σκέψεις τους αναφορικά με τα διάφορα είδη των πηγών, πρώτα σε δυάδες και μετά στην ολομέλεια

Δραστηριότητα 1: Εντοπίζοντας τεκμήρια για το τι σκέφτονταν και τι πίστευαν οι άνθρωποι της Εποχής του Χαλκού⁸⁹

Στην προτεινόμενη διδακτική πρόταση ο ενδεικτικός πίνακας που ακολουθεί λειτουργεί ως ένας τρόπος οργάνωσης και συλλογής των παρατηρήσεων και των υποθέσεων των παιδιών, ώστε να μπορούν στη συνέχεια να διατυπώσουν τις απόψεις τους στηρίζοντάς τις με επιχειρήματα. Εναλλακτικά, τα παιδιά μπορούν να γράψουν τις σημειώσεις τους σχετικά με το ερώτημα προς διερεύνηση δίπλα από τα αντίγραφα των πηγών ή στο τετράδιό τους.

Τα παιδιά μελετούν τις πηγές που έχουν στην ομάδα τους και εντοπίζουν τα τεκμήρια που απαντούν στο ερώτημα «Τι μας λένε οι πηγές που έχουμε στην ομάδα μας για το τι σκέφτονταν οι άνθρωποι της Εποχής του Χαλκού» (σ. 127-138). Τα παιδιά εργάζονται πρώτα ατομικά, εντοπίζοντας στις συγκεκριμένες πηγές τεκμήρια σχετικά με το τι σκέφτονταν οι άνθρωποι και σημειώνοντάς τα δίπλα ή γύρω από τη συγκεκριμένη πηγή του Φύλλου Εργασίας. Ακολουθώντας, τα παιδιά συζητούν τα ευρήματά τους με το ζευγάρι τους με τη βοήθεια ερωτημάτων, τα οποία στόχο έχουν να βοηθήσουν τα παιδιά να εντοπίσουν

⁸⁷ Σύμφωνα με τα τρέχοντα αρχαιολογικά ευρήματα (βλ. Κάρτες Εργασίας), σε γενικές γραμμές, οι άνθρωποι της Παλαιολιθικής Εποχής, ανάλογα με τον τόπο στον οποίο ζούσαν, σκέφτονταν και ανησυχούσαν κυρίως για το πώς να βρουν τροφή και χώρο για να προστατευτούν από τα καιρικά φαινόμενα, τα άγρια ζώα και, ενδεχομένως, από άλλους ανθρώπους. Επίσης τους απασχολούσε το πώς να κατασκευάσουν αντικείμενα και πως να δημιουργήσουν τεχνουργήματα από πέτρα και ξύλο που θα διευκόλυναν ή/και θα ομόρφαιναν τη ζωή τους. Κατά τη Νεολιθική Εποχή, οι άνθρωποι κυρίως ανησυχούσαν και σκέφτονταν για το πώς να βρουν τροφή, πώς να καλλιεργήσουν τη γη με τα φυτά τους, πώς να φροντίσουν τα ζώα τους, πώς να κτίσουν τα σπίτια τους, πώς να θάψουν τους νεκρούς τους και με ποια αντικείμενα. Επίσης τους απασχολούσε το πώς να κατασκευάσουν αντικείμενα και πώς να δημιουργήσουν τεχνουργήματα από πέτρα, ξύλο και πηλό, που θα διευκόλυναν ή/και θα ομόρφαιναν τη ζωή τους. Σκέφτονταν ακόμα πώς να βρουν τους κατάλληλους χώρους για να κτίσουν τα σπίτια και τα χωριά τους, και πώς να προστατευτούν από τα άγρια ζώα ή άλλους ανθρώπους.

⁸⁸ Κάποια παιδιά ίσως νιώσουν την ανάγκη να ανατρέξουν στην παρουσίαση της επισκόπησης ή/και στις Κάρτες Εργασίας με τις σημειώσεις τους, για να βρουν τις σχετικές πληροφορίες.

⁸⁹ Το πλούσιο φωτογραφικό υλικό από το Φωτογραφικό Αρχείο του Τμήματος Αρχαιοτήτων των Κυπριακής Δημοκρατίας που προτείνουμε σε αυτή την διδακτική πρόταση, υπάρχει διαθέσιμο και στην σχετική ιστοσελίδα Ν.Α.Π. Ιστορίας Δημοτικής Εκπαίδευσης.

περισσότερες πληροφορίες μέσα από τις πηγές για το ερώτημά μας (βλ. ενδεικτική προτεινόμενη πρακτική όπως προσφέρεται στην παρουσίαση PowerPoint και Οδηγίες στο Φύλλο Εργασίας, σ. 127).

Τέλος, τα παιδιά αξιολογούν την συνεργασία τους (Φύλλο Εργασίας, σ. 138) και σκέφτονται τρόπους ώστε να παρουσιάσουν τα συμπεράσματά τους.

Στην ολομέλεια της τάξης, συζητούμε με τα παιδιά τις παρατηρήσεις τις και υποθέσεις τους. Παράλληλα δίνουμε στα παιδιά νέα ερεθίσματα για σκέψη θέτοντας τα εξής ερωτήματα:

- Ποια αντικείμενα διασώθηκαν; Σε ποιους άνηκαν; Μας δείχνει κάτι αυτό για τον τρόπο που σκέφτονταν οι άνθρωποι;
- Μπορούμε να εντοπίσουμε ποια αντικείμενα ανήκαν σε άντρες και ποια σε γυναίκες;
- Γιατί δεν γνωρίζουμε πού βρέθηκαν ορισμένα ευρήματα; Πώς κατέληξαν να φυλάγονται σε μουσεία;
- Υπάρχει περίπτωση να αναθεωρήσουμε τα συμπεράσματά μας για τον τρόπο που σκέφτονταν οι άνθρωποι της Εποχής του Χαλκού στην Κύπρο, αν μάθουμε περισσότερα για το *πού* και *πώς* βρέθηκαν τα αντικείμενα;

Συζητούμε επίσης τις διαφορές των πηγών και τα παιδιά ταξινομούν τις πρωτογενείς από τις δευτερογενείς πηγές.⁹⁰

Δραστηριότητα 2: Ποια είναι η σημαντικότερη αλλαγή που έγινε σε σχέση το τι σκέφτονταν οι άνθρωποι κατά την Εποχή του Χαλκού;

Τα παιδιά συζητούν με το ζευγάρι τους και σημειώνουν στην ατομική τους καρτέλα, τη σημαντικότερη αλλαγή που έγινε την Εποχή του Χαλκού, σε σχέση με το τι σκέφτονταν οι άνθρωποι (ιδέες, σκέψεις, ανησυχίες).

Τα παιδιά κοινοποιούν τις απόψεις τους και διαπραγματεύονται με σεβασμό τις διαφορετικές απόψεις των συνομιλητών τους, παρουσιάζοντας επιχειρήματα για την επιλογή τους και εξηγώντας τα κριτήρια με τα οποία επέλεξαν τη συγκεκριμένη αλλαγή ως τη σημαντικότερη. Δεν επιδιώκουμε την εξαγωγή μιας «ορθής» απάντησης, αλλά τη χρήση επιχειρηματολογίας από τα παιδιά. Αφού συζητήσουμε στην ολομέλεια τις διάφορες επιλογές, κριτήρια και επιχειρήματα των παιδιών, εστιάζουμε τη συζήτησή μας στο ότι είναι πιθανόν οι διαφορετικές απόψεις των παιδιών σχετικά με τη σημαντικότητα μιας αλλαγής να βασίζονται σε διαφορετικά κριτήρια.

Δραστηριότητα 3: Τι έμεινε το ίδιο όσον αφορά το τι σκέφτονταν οι άνθρωποι (από τη Νεολιθική Εποχή στην Εποχή του Χαλκού);

Τα παιδιά αναφέρουν ή σημειώνουν στην ατομική τους καρτέλα *τι έμεινε το ίδιο* από τη Νεολιθική Εποχή στην Εποχή του Χαλκού και, παράλληλα, επιλέγουν με ποιο τρόπο θα παρουσιάσουν την επιλογή και τα επιχειρήματά τους στην ολομέλεια.

Αποστολή για το σπίτι

Τα νέα ερωτήματα των παιδιών που πιθανότατα να προκύψουν κατά τη διάρκεια του μαθήματος δημιουργούν την ανάγκη για εξεύρεση νέων πληροφοριών σχετικά με το κεντρικό μας ερώτημα: «Τι σκέφτονταν οι άνθρωποι της Εποχής του Χαλκού;». Αποστολή για το επόμενο μάθημα είναι να εντοπίσουμε μέσα από τα σχολικά μας βιβλία (ή άλλες πηγές που ίσως να διαθέτουμε στο σπίτι, π.χ. εγκυκλοπαίδειες, βιβλία ιστορίας, ηλεκτρονικές πηγές κ.λπ.) αρχαιολογικά ευρήματα-τεκμήρια για το τι σκέφτονταν οι άνθρωποι της Εποχής του

⁹⁰ Καλούμε τα παιδιά να θυμηθούν τη διαφορά ανάμεσα στις πρωτογενείς πηγές (αφορούν ευρήματα από την συγκεκριμένη εποχή) και τις δευτερογενείς (μας δίνουν πληροφορίες για μια εποχή ή γεγονός βασισμένες στην μελέτη πρωτογενών πηγών).

Χαλκού. Στην αρχή του επόμενου μαθήματος αφιερώνουμε χρόνο για να παρουσιάσουμε και να συζητήσουμε τα ευρήματα των παιδιών.

Ανακεφαλαίωση- επαναφορά

Το κάθε παιδί συμπληρώνει τα όσα εντόπισε ως σημαντικά και ενδιαφέροντα, σε σχέση με το ερώτημα, στο σημερινό μάθημα στις Κάρτες Εργασίας *Τι αλλάζει και τι μένει το ίδιο από την Παλαιολιθική Εποχή μέχρι σήμερα;* (σ. 16-17)

Αναστοχασμός παιδιού

Το κάθε παιδί επιλέγει να απαντήσει σε μια ή περισσότερες ερωτήσεις:

- Τι μου άρεσε πιο πολύ ή μου έκανε εντύπωση από αυτά που κάναμε σήμερα;
- Άλλαξαν οι ιδέες/γνώσεις μου με το σημερινό μάθημα; Γιατί;
- Συνεργάστηκα/συζήτησα αποτελεσματικά με άλλα παιδιά;
- Τηρήθηκαν οι αρχές του αμοιβαίου σεβασμού στον διάλογο;
- Πώς θα με βοηθήσουν αυτά που έμαθα σήμερα στην καθημερινή μου ζωή;
- Τι άλλο θέλω να μάθω; Τι θα ήθελα να εισηγηθώ στη/στον δασκάλα/ό μου;

Αναστοχασμός εκπαιδευτικού

- Πότε συμμετείχαν πιο ενεργά τα παιδιά;
- Τι πέτυχε κατά την άποψή μου; Τι δεν «δούλεψε» και γιατί;
- Ποιες περιοχές χρειάζονται βελτίωση; Πώς θα μπορούσαν να γίνουν;

Αξιολόγηση

Συντρέχουσα αξιολόγηση γίνεται κατά τη διάρκεια του μαθήματος μέσα από τις δραστηριότητες που εκτελούν τα παιδιά στις ομάδες τους και στην ολομέλεια της τάξης· και τελική αξιολόγηση γίνεται με τη δραστηριότητα ανακεφαλαίωσης και επαναφοράς των κύριων σημείων.

Διδακτική πρόταση 9: Πώς εξέφραζαν και επικοινωνούσαν τις ιδέες τους οι άνθρωποι της Εποχής του Χαλκού;

Ερώτημα-κλειδί

- Τι άλλαξε και τι έμεινε το ίδιο στον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι εκφράζουν και επικοινωνούν τις ιδέες τους;

Πρόοδος από το προηγούμενο μάθημα

Στο προηγούμενο μάθημα, τα παιδιά ανέκριναν συγκεκριμένες πηγές, τεκμηρίωσαν τις υποθέσεις τους και παρουσίασαν τα συμπεράσματά τους σχετικά με το ερώτημα: «Τι σκέφτονταν οι άνθρωποι την Εποχή του Χαλκού». Λαμβάνοντας υπόψη και τα ερωτήματα των ίδιων των παιδιών, στο σημερινό μάθημα προχωρούμε στη διερεύνηση του νέου μας ερωτήματος «Πώς εξέφραζαν και επικοινωνούσαν τις ιδέες τους οι άνθρωποι της Εποχής του Χαλκού;», δίνοντας έμφαση στην εμφάνιση της γραφής.

Μαθησιακοί στόχοι:

Οι μαθητές και μαθήτριες να:

- κάνουν υποθέσεις, με βάση έντυπες και ηλεκτρονικές πηγές, για τις κυριότερες ιδέες και σκέψεις που πιθανόν να είχαν οι άνθρωποι της Εποχής του Χαλκού (γνώση περιεχομένου- δεξιότητες).
- μελετούν ευρήματα της Εποχής του Χαλκού και εντοπίζουν συστήματα αρχαίας γραφής (γνώση περιεχομένου).
- αντιλαμβάνονται ότι για πολλά θέματα στην Ιστορία δεν έχουμε απαντήσεις, και ότι τα συμπεράσματά μας βασίζονται σε υποθέσεις στη βάση τεκμηρίων (γνώση περιεχομένου, επιστημολογικές έννοιες).
- εκφράζουν και συζητούν τα συμπεράσματά τους χρησιμοποιώντας το κατάλληλο λεξιλόγιο (δεξιότητες).
- αναστοχάζονται σχετικά με τη διαδικασία διαρκούς επανεξέτασης των συμπερασμάτων/ερμηνειών που προκύπτουν από τα τεκμήρια (επιστημολογικές έννοιες).
- επιχειρηματολογούν, τεκμηριώνοντας τις απόψεις τους (δεξιότητες).
- εκτιμούν τους καλά τεκμηριωμένους ιστορικούς ισχυρισμούς και καταβάλλουν κάθε προσπάθεια να τους επιτυγχάνουν (στάσεις).
- επιδεικνύουν σεβασμό στην ύπαρξη διαφορετικών απόψεων και ερμηνειών (στάσεις).

Διδακτικό και μαθησιακό υλικό

- Αναρτημένο λεξιλόγιο διαβαθμισμένης βεβαιότητας σε καρτέλες: αποκλείεται, δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι..., ίσως, μάλλον, πιθανόν, πιθανότατα, όλες οι ενδείξεις δείχνουν ότι..., σίγουρα, σύμφωνα με....
- Ατομική πλαστικοποιημένη καρτέλα (μικρός πίνακας), μαρκαδόροι νερού και σφουγγαράκι.
- Έντυπες και ηλεκτρονικές πηγές π.χ. φωτογραφίες μουσειακών εκθεμάτων από το Κυπριακό Μουσείο⁹¹ και άλλες οπτικές αναφορές.

⁹¹ Το πλούσιο φωτογραφικό υλικό από το Φωτογραφικό Αρχείο του Τμήματος Αρχαιοτήτων των Κυπριακής Δημοκρατίας που αξιοποιείται και σε αυτή την διδακτική πρόταση, υπάρχει διαθέσιμο και στην σχετική ιστοσελίδα των Ν.Α.Π. Ιστορίας Δημοτικού.

- Σχολικό βιβλίο *Ο Άνθρωπος και η Ιστορία του. Από τον πηλό στο μέταλλο*, Τάξη Γ΄, Μέρος Β΄, Έκδοση ΥΑΠ, ΥΠΠ Κύπρου.
- Φύλλα Εργασίας «Τι σκέφτονταν άραγε οι άνθρωποι της Εποχής του Χαλκού; Τι τους ανησυχούσε; Τι τους ενδιέφερε, τι τους ένοιαζε, τι πίστευαν;» (σ. 128-138).
- Φύλλο Εργασίας «Πώς επικοινωνούσαν οι άνθρωποι της Εποχής του Χαλκού, πώς έδειχναν, πώς παρουσίαζαν αυτά που σκέφτονταν και πίστευαν;» (σ. 139).
- Φύλλο Εργασίας «Μελετώντας τις αρχαίες γραφές. Ένα άλυτο μυστήριο» (σ. 140-146).
- Κάρτες Εργασίας Τι αλλάζει και τι μένει το ίδιο από την Παλαιολιθική Εποχή μέχρι σήμερα;.
- Φάκελος Επιτευγμάτων.

Δραστηριότητα προσανατολισμού

Η διερεύνηση του θέματος μπορεί να γίνει μέσα από ποικίλες πτυχές και διαστάσεις, ανάλογα με τα ενδιαφέροντα των παιδιών. Ακολουθεί περιγραφή μιας προτεινόμενης πορείας.

Ανοίγουμε το μάθημά μας κάνοντας αναφορά στα ερωτήματα που προέκυψαν στο προηγούμενο μάθημα (τόσο κατά τη διάρκεια του μαθήματος, όσο και μέσα από τον αναστοχασμό των παιδιών). Αναφερόμαστε επίσης στα *αρχαιολογικά ευρήματα* που τα παιδιά εντόπισαν στα σχολικά τους βιβλία και αλλού, και τα οποία μας δίνουν τεκμήρια αναφορικά με το τι σκέφτονταν οι άνθρωποι την Εποχή του Χαλκού.

Τα παιδιά στις ομάδες τους επιλέγουν από τις πηγές που έχουν στη διάθεσή τους (πηγές που μελέτησαν στο προηγούμενο μάθημα, αλλά και νέες πηγές που εντόπισαν τα ίδια) μόνον όσες παρουσιάζουν φωτογραφίες αρχαιολογικών ευρημάτων.⁹²

Με το Φύλλο Εργασίας «Πώς επικοινωνούσαν οι άνθρωποι της Εποχής του Χαλκού, πώς έδειχναν, πώς παρουσίαζαν αυτά που σκέφτονταν και πίστευαν;» (σ. 139), το σύνολο των πηγών εμπλουτίζεται με επιπλέον υλικό: μια φωτογραφία μέρους μιας πήλινης πινακίδας με σφηνοειδή γραφή και οστέινη γραφίδα· φωτογραφία πινακίδας από την Τελ-Ελ-Αμάρνα· και αποκρυπτογραφημένα αποσπάσματα γραφής.

Δραστηριότητα 1: Εντοπίζοντας τεκμήρια για το πώς εξέφραζαν τις ιδέες του οι άνθρωποι της Εποχής του Χαλκού

Στην παρούσα διδακτική πρόταση προτείνονται ορισμένα ενδεικτικά ερωτήματα, με σκοπό τα παιδιά να αντιληφθούν ότι, ανάλογα με το είδος της ερώτησης, ακόμα και τα ίδια τα αντικείμενα μπορούν να μας οδηγήσουν σε νέες υποθέσεις και διαφορετικές πληροφορίες.

«Τι μας λένε τα αρχαιολογικά ευρήματα για το πώς εξέφραζαν και επικοινωνούσαν τις ιδέες τους οι άνθρωποι της Εποχής του Χαλκού» (βλ. ευρήματα στα σχετικά Φύλλα Εργασίας, σ. 128-139). Τα παιδιά εργάζονται πρώτα ατομικά και, στη συνέχεια, συζητούν τα ευρήματά τους με το ζευγάρι τους. Τα παιδιά μπορούν να γράφουν τις σημειώσεις τους αναφορικά με το ερώτημα προς διερεύνηση είτε δίπλα από τις πηγές στα αντίγραφα που τους δόθηκαν, είτε στο τετράδιό τους, είτε στον υπολογιστή (π.χ. οι άνθρωποι της Εποχής του Χαλκού εκφράζονταν με την κατασκευή πήλινων αγγείων και αναπαραστάσεων· με τη δημιουργία χάλκινων ειδωλίων· με τη δημιουργία χρυσών κοσμημάτων· με την κατασκευή κτηρίων· με τη γραφή κ.λπ.).

Με τα ζευγάρια των παιδιών συζητούμε διάφορα θέματα και ερωτήματα που ενδεχομένως να προκύψουν μέσα από την ανάκριση των πηγών, με βάση το νέο ερώτημα, όπως π.χ.

- Τι μας δείχνει αυτός ο τρόπος έκφρασης;

⁹² Ένα ερώτημα που ίσως προκύψει: «Υπάρχουν πηγές που δεν μπορούν να μας δώσουν πληροφορίες για το νέο κύριο ερώτημά μας;» Συναποφασίζουμε ποιες πηγές θα εξετάσουμε και γιατί.

- Όλοι οι άνθρωποι μπορούσαν να εκφράζουν τις ιδέες, τις σκέψεις ή τις ανησυχίες τους με αυτόν τον τρόπο (π.χ. κατασκευή αγγείου, γραφή, κατασκευή κοσμημάτων); Ποιοι άραγε μπορούσαν να το κάνουν αυτό (πλούσιοι, φτωχοί, που γνώριζαν/δεν γνώριζαν την τέχνη, που είχαν/δεν είχαν υλικά στη διάθεσή τους κ.λπ.); Γιατί;

Στην ολομέλεια της τάξης, συζητούμε με τα παιδιά τις παρατηρήσεις και υποθέσεις τους. Ακολουθούμε τα νέα ερωτήματα των παιδιών και συναποφασίζουμε σε ποια θα επικεντρωθούμε και με ποιους τρόπους θα βρούμε νέες πηγές με επιπρόσθετες πληροφορίες.

Δραστηριότητα 2: Η εμφάνιση της γραφής

Είναι πολύ πιθανόν αρκετά παιδιά να εντοπίσουν ανάμεσα στα ευρήματα και τις δύο πήλινες πινακίδες που προστέθηκαν στις πηγές της προηγούμενης εβδομάδας (Φύλλο Εργασίας «Πώς επικοινωνούσαν οι άνθρωποι της Εποχής του Χαλκού, πώς έδειχναν, πώς παρουσίαζαν αυτά που σκέφτονταν και πίστευαν;», σ. 139). Τα παιδιά εκφράζουν τις υποθέσεις και τα σχόλιά τους.

Επιπρόσθετες πληροφορίες για την Πηγή 27:

Φωτογραφία που παρουσιάζει: κομμάτι από πήλινη πινακίδα με **κυπρο-μινωική γραφή** και γραφίδα από οστό (κόκαλο). Και τα δύο αντικείμενα βρέθηκαν στην Έγκωμη. Σήμερα φυλάσσονται στο Κυπριακό Μουσείο.

Επιπρόσθετες πληροφορίες για την Πηγή 28:

Φωτογραφία μιας από τις 382 πήλινες πινακίδες - επιστολές.

Με αυτόν τον τρόπο οι Φαραώ (βασιλιάδες) της Αιγύπτου την Εποχή του Χαλκού επικοινωνούσαν με τους άλλους βασιλιάδες – πολύ πιθανόν και με κάποιο βασιλιά της Κύπρου.

Οι αρχαιολόγοι τις ονόμασαν «Πινακίδες της Τελ-ελ-Αμάρνα» από την πεδιάδα της *Τελ-ελ-Αμάρνα* όπου βρέθηκαν. Η πεδιάδα αποτελεί έναν σημαντικό αρχαιολογικό χώρο της Αιγύπτου, στην ανατολική όχθη του Νείλου. Σήμερα φυλάσσονται σε μουσείο στην Αίγυπτο.

Ιστοσελίδα φωτογραφίας:

http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%BF:Amarna_Akkadian_letter.png

Στη συνέχεια, τα παιδιά μελετούν τις πιο πάνω επιπρόσθετες πληροφορίες για κάθε πηγή και αναθεωρούν ή ενισχύουν τις αρχικές τους υποθέσεις. Εστιάζουμε στην εμφάνιση ενός διαφορετικού τρόπου επικοινωνίας: της γραφής.

Ίσως κάποια παιδιά εντοπίσουν το γεγονός ότι αυτή την εποχή η γραφή χρησιμοποιείται από τους βασιλιάδες. Αν τα παιδιά το αναφέρουν, μπορούμε να εμπλουτίσουμε τη συζήτηση, θυμίζοντας ότι η γραφή υπάρχει για ένα σχετικά μικρό κομμάτι της ανθρώπινης ιστορίας και – ακόμα και στις περιπτώσεις που χρησιμοποιούνταν – αυτό γινόταν μόνο από μικρές και προνομιούχες ομάδες.

Δραστηριότητα 3: Πώς έμαθαν οι Κύπριοι την γραφή αυτή; Πώς έγραφαν πάνω στις πήλινες πινακίδες; Τι μας λέει το σχολικό μας βιβλίο

Με βάση τα δύο υποερωτήματα, τα παιδιά μελετούν σε ζευγάρια τις σ. 80-81 του σχολικού τους βιβλίου *Ο Άνθρωπος και η Ιστορία του. Από τον πηλό στο μέταλλο* και παρουσιάζουν τις απαντήσεις τους σημειώνοντάς λέξεις-κλειδιά στην ατομική τους καρτέλα.

Δραστηριότητα 4: Η εμφάνιση της γραφής – Τι συνέβαινε σε άλλες γειτονικές χώρες;

Τα παιδιά καλούνται να λύσουν το «Άλυτο μυστήριο» (σ. 140-143). Τα παιδιά παρατηρούν και αναφέρουν τις σκέψεις τους (πολύ σύντομα) για το αντικείμενο (Δίσκο της Φαιστού) που βλέπουν στο σχετικό Φύλλο Εργασίας (υποβοηθητικά ερωτήματα, π.χ. Τι είναι; Γιατί το έφτιαξαν;). Στη συνέχεια, με τη βοήθεια της γραπτής πηγής, τα παιδιά συλλέγουν περισσότερες πληροφορίες για το αντικείμενο και τις καταγράφουν στο σχετικό Φύλλο Εργασίας. Κατόπιν τα παιδιά επιλέγουν σύμβολα, τα σχεδιάζουν και δίνουν τις δικές τους εξηγήσεις/ερμηνείες.

Με τη βοήθεια των Φύλλων Εργασίας, τα παιδιά γνωρίζονται και με άλλα συστήματα γραφής και εντοπίζουν ομοιότητες και διαφορές με τον Δίσκο της Φαιστού (χωρίς να επιμένουμε σε λεπτομέρειες).

Τέλος, συνεργάζονται για να μεταφράσουν «προτάσεις» από το δίσκο της Φαιστού και να διατυπώσουν τη δική τους θεωρία (βλ. σχετικά Φύλλα Εργασίας «Μελετώντας τις αρχαίες γραφές. Ένα άλυτο μυστήριο»).

Δραστηριότητα 5: Τι έμεινε το ίδιο, όσον αφορά το πώς εξέφραζαν τις ιδέες και τα πιστεύω τους οι άνθρωποι (από τη Νεολιθική Εποχή στην Εποχή του Χαλκού);

Τα παιδιά αναφέρουν ή σημειώνουν στην ατομική τους καρτέλα τι έμεινε το ίδιο από τη Νεολιθική Εποχή στην Εποχή του Χαλκού, και επιλέγουν τον τρόπο που θα παρουσιάσουν την επιλογή και τα επιχειρήματά τους στην ολομέλεια.

Τα παιδιά κοινοποιούν τις απόψεις τους και διαπραγματεύονται τις διαφορετικές απόψεις που εκφράζονται με σεβασμό στην προσωπικότητα των συνομιλητών. Τα παιδιά επιχειρηματολογούν για την επιλογή τους, εξηγώντας με ποια κριτήρια επέλεξαν τη συγκεκριμένη αλλαγή ως τη σημαντικότερη. Δεν επιδιώκουμε την εξαγωγή μιας «ορθής» απάντησης, αλλά τη χρήση επιχειρηματολογίας από τα παιδιά.

Δραστηριότητα 6: Ποια είναι η σημαντικότερη αλλαγή που έγινε σε σχέση με το πώς εξέφραζαν τις ιδέες τους οι άνθρωποι κατά την Εποχή του Χαλκού;

Τα παιδιά συζητούν με το ζευγάρι τους και σημειώνουν στην ατομική τους καρτέλα τη σημαντικότερη αλλαγή που έγινε την Εποχή του Χαλκού σχετικά με τον τρόπο έκφρασης των ιδεών, των ανησυχιών και των σκέψεων των ανθρώπων.

Και πάλι, τα παιδιά κοινοποιούν τις απόψεις τους και διαπραγματεύονται τις διαφορετικές απόψεις των συνομιλητών τους με σεβασμό. Δεν επιδιώκουμε την εξαγωγή μιας «ορθής» απάντησης, αλλά τη χρήση επιχειρηματολογίας από τα παιδιά.

Ανακεφαλαίωση- Επαναφορά κύριων σημείων

Το κάθε παιδί συμπληρώνει στις σχετικές στήλες όσα πράγματα θεωρεί ενδιαφέροντα ή/και σημαντικά από το σημερινό μάθημα, σε σχέση με το ερώτημα, συμπληρώνοντας τις σχετικές σελίδες στις Κάρτες Εργασίας *Τι αλλάζει και τι μένει το ίδιο από την Παλαιολιθική Εποχή μέχρι σήμερα;* (σ. 16-19)

Αναστοχασμός παιδιού

Το κάθε παιδί επιλέγει να απαντήσει σε μια ή περισσότερες ερωτήσεις:

- Τι μου άρεσε πιο πολύ ή μου έκανε εντύπωση από αυτά που κάναμε σήμερα;
- Άλλαξαν οι ιδέες/γνώσεις μου με το σημερινό μάθημα; Γιατί;
- Συνεργάστηκα/συζήτησα αποτελεσματικά με άλλα παιδιά;

- Τηρήθηκαν οι αρχές του αμοιβαίου σεβασμού στον διάλογο;
- Πώς θα με βοηθήσουν αυτά που έμαθα σήμερα στην καθημερινή μου ζωή;
- Τι άλλο θέλω να μάθω; Τι θα ήθελα να εισηγηθώ στη/στον δασκάλα/ό μου;

Αναστοχασμός εκπαιδευτικού

- Πότε συμμετείχαν πιο ενεργά τα παιδιά;
- Τι πέτυχε κατά την άποψή μου; Τι δεν «δούλεψε» και γιατί;
- Ποιες περιοχές χρειάζονται βελτίωση; Πώς θα μπορούσαν να γίνουν;

Αξιολόγηση

Συντρέχουσα αξιολόγηση γίνεται κατά τη διάρκεια του μαθήματος μέσα από τις δραστηριότητες που εκτελούν τα παιδιά στις ομάδες τους και στην ολομέλεια της τάξης· και τελική αξιολόγηση γίνεται με τη δραστηριότητα ανακεφαλαίωσης και επαναφοράς των κύριων σημείων.

Πώς οργανωνόμαστε;

Διδακτική πρόταση 10: Πώς οργανώνονταν οι άνθρωποι της Εποχής του Χαλκού;

Ερώτημα-κλειδί

- Πόσο μεγάλες ήταν οι ομάδες των ανθρώπων της Εποχής του Χαλκού και ποιοι παίρνουν τις αποφάσεις;

Σύνδεση με το προηγούμενο μάθημα

Στα προηγούμενα μαθήματα τα παιδιά είχαν την ευκαρία να μελετήσουν διάφορες πτυχές της ζωής των ανθρώπων της Εποχής του Χαλκού (μετακίνηση και εγκατάσταση, καθημερινή ζωή, ιδέες και πεποιθήσεις). Στο σημερινό μάθημα, τα παιδιά θα εξερευνήσουν την οργάνωση των ανθρώπων σε ομάδες και, πιο συγκεκριμένα, το μέγεθος αυτών των ομάδων και τον τρόπο με τον οποίο λάμβαναν τις διάφορες αποφάσεις.

Μαθησιακοί στόχοι:

Οι μαθητές και μαθήτριες να:

- αναφέρουν υποθέσεις σχετικά με το μέγεθος των βασιλείων στην Εποχή του Χαλκού (γνώση περιεχομένου).
- αναφέρουν υποθέσεις σχετικά με τον τρόπο λήψης αποφάσεων στα βασίλεια της Εποχής του Χαλκού (γνώση περιεχομένου).
- αναφέρουν υποθέσεις σχετικά με το θέμα της ισότητας ανάμεσα στα μέλη των ομάδων της Εποχής του Χαλκού (γνώση περιεχομένου).
- επιχειρηματολογούν για να υποστηρίξουν τις υποθέσεις τους (δεξιότητες).
- αναστοχάζονται σχετικά με το γεγονός ότι τα διάφορα φαινόμενα δεν έχουν πάντοτε καθολική ισχύ (επιστημολογικές έννοιες).

Διδακτικό και μαθησιακό υλικό

- Ατομική πλαστικοποιημένη καρτέλα (μικρός πίνακας), μαρκαδόροι νερού και σφουγγαράκι.
- Χρωματιστός μαρκαδόρος (highlighter) (ένας για κάθε παιδί).
- Χάρτης «Βασίλεια στην Εποχή του Χαλκού».⁹³
- Φύλλο Εργασίας «Οι επιστολές της Αμάρνα» (σ. 147).
- Φύλλο Εργασίας «Τάφοι της Εποχής του Χαλκού» (σ. 148).
- Κάρτες Εργασίας Τι αλλάζει και τι μένει το ίδιο από την Παλαιολιθική Εποχή μέχρι σήμερα; (σ. 20-21).
- Φάκελος Επιτευγμάτων.

Δραστηριότητα προσανατολισμού

Τα παιδιά αναφέρουν τις ομάδες, στις οποίες οργανώνονταν οι άνθρωποι κατά την Παλαιολιθική και τη Νεολιθική Εποχή. Με τη βοήθεια και των Καρτών Εργασίας *Τι αλλάζει και*

⁹³ Ιστοσελίδα: <http://sitemaker.umich.edu/mladjov/files/ane1250.jpg>

τι μένει το ίδιο από την Παλαιολιθική Εποχή μέχρι σήμερα;, αναμένουμε ότι τα παιδιά θα αναφέρουν ότι κατά την Παλαιολιθική Εποχή οι άνθρωποι ήταν οργανωμένοι σε μικρές ομάδες που μετακινούνταν συνεχώς (μέχρι 100-150 άτομα), ενώ τη Νεολιθική Εποχή ζούσαν μαζί σε οικισμούς (μέρη όπου κατοικούν μαζί οι άνθρωποι) που μπορεί να έφταναν και τις μερικές χιλιάδες κατοίκους.

Ακολουθως θέτουμε τον εξής προβληματισμό

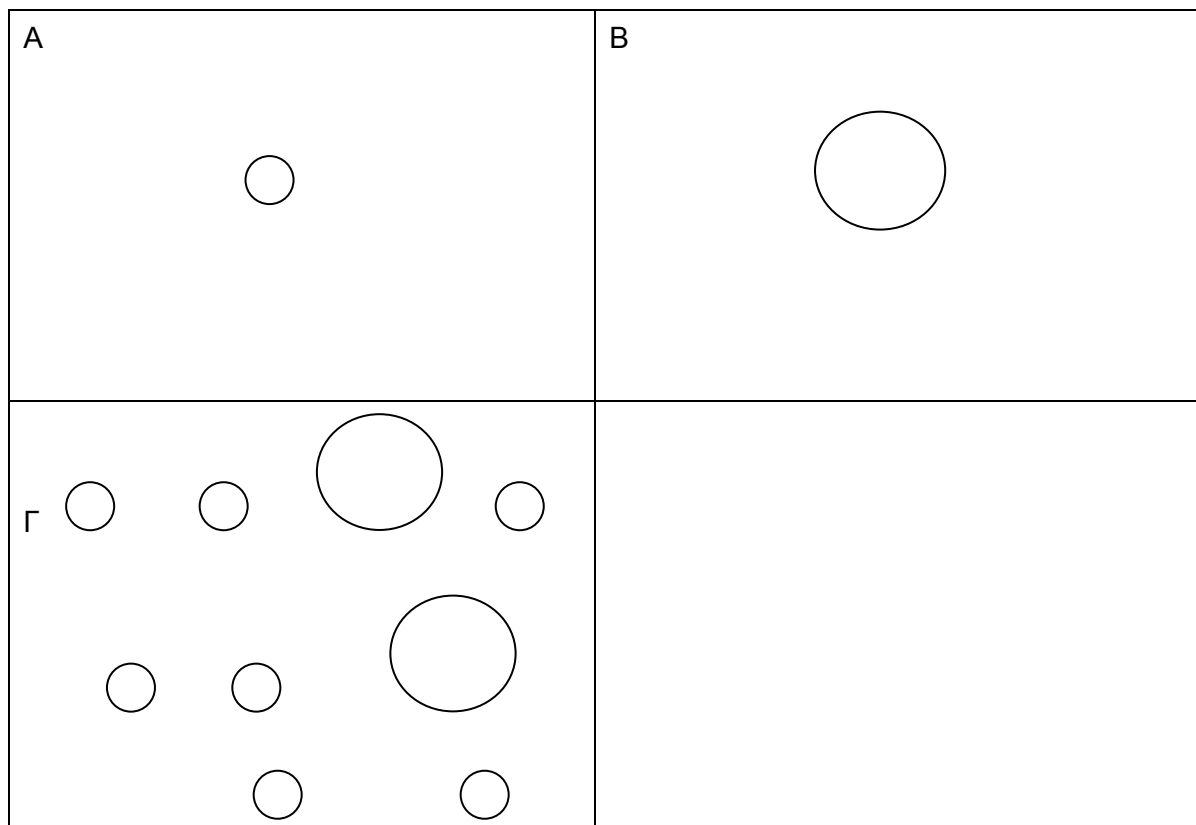
- Πώς καταλαβαίνουμε την έννοια *βασίλεια*;

Αναμένουμε ότι τα παιδιά θα δώσουν διάφορες περιγραφές για το τι είναι τα *βασίλεια*. Ενθαρρύνουμε την έκφραση διαφορετικών απόψεων αλλά και τον αναστοχασμό σχετικά με την πηγή αυτής της γνώσης. Είναι πιθανόν τα παιδιά να αναφερθούν σε προηγούμενα μαθήματα της ενότητας, σε παραμύθια, σε βιβλία, στην τηλεόραση, σε διηγήσεις που άκουσαν κ.λπ..

Δραστηριότητα 1: Πόσο μεγάλα ήταν τα βασίλεια της Εποχής του Χαλκού;

Τα παιδιά παρατηρούν τα πιο κάτω σχεδιάγραμμα. Σε συνεργασία με το παιδί που κάθεται δίπλα τους, αποφασίζουν ποιο σχεδιάγραμμα συμβολίζει χωριό, ποιο πόλη και ποιο βασίλειο και αναγράφουν την απόφασή τους στις ατομικές τους καρτέλες.

Πληροφορούμε τα παιδιά ότι κάθε κύκλος αντιστοιχεί σε ένα οικισμό (μέρος όπου κατοικούν μαζί οι άνθρωποι).

Αναμένουμε ότι τα παιδιά θα διακρίνουν ότι είναι το σχεδιάγραμμα Γ που αντιπροσωπεύει ένα βασίλειο (χωριά και πόλεις μαζί). Σε περίπτωση που τα παιδιά αντιμετωπίσουν δυσκολίες, τα ενθαρρύνουμε να εντοπίσουν πρώτα το χωριό, έπειτα την πόλη και τέλος το βασίλειο.

Στη συνέχεια, τα παιδιά παρατηρούν τον χάρτη «Βασίλεια της Εποχής του Χαλκού», τα συγκρίνουν με το νησί της Κύπρου και σημειώνουν προφορικά ή γραπτά τις παρατηρήσεις τους όσον αφορά το μέγεθος των βασιλείων (π.χ. μεγαλύτερα). Στη συνέχεια, τα παιδιά δηλώνουν τον βαθμό, στον οποίο θεωρούν σωστές τις πιο κάτω προτάσεις, επιλέγοντας ποια λέξη από το λεξιλόγιο διαβαθμισμένης βεβαιότητας θα αναγράψουν στις ατομικές τους καρτέλες. Ενθαρρύνουμε τα παιδιά να επιχειρηματολογήσουν για τις επιλογές τους:

- Την Εποχή του Χαλκού τα βασίλεια είχαν πληθυσμό μέχρι 500 κατοίκους
- Την Εποχή του Χαλκού τα βασίλεια είχαν πληθυσμό πάρα πολλών χιλιάδων κατοίκων.
- Την Εποχή του Χαλκού τα βασίλεια είχαν πληθυσμό μέχρι 2000 κατοίκους.
- Την Εποχή του Χαλκού οι άνθρωποι ζούσαν σε μεγαλύτερες ομάδες από ότι στη Νεολιθική Εποχή.

Δραστηριότητα 3: Πώς διοικούνταν τα βασίλεια της Εποχής του Χαλκού;

Τα παιδιά αναφέρουν τι θυμούνται για τον τρόπο που διοικούνταν οι ομάδες των ανθρώπων της Παλαιολιθικής και Νεολιθικής Εποχής (υπάρχουν ενδείξεις ότι πιθανόν οι κοινωνίες εκείνων των εποχών να μην είχαν ιεραρχικές δομές και οι αποφάσεις να ήταν κοινές).

Στη συνέχεια θέτουμε το ερώτημα «Ποιος ή ποιοι έπαιρναν τις αποφάσεις για την ομάδα κατά την Εποχή του Χαλκού;». Επισημαίνουμε στα παιδιά τις δύο βασικές διαφορές ανάμεσα στις ομάδες των ανθρώπων της Εποχής του Χαλκού και των δύο προηγούμενων περιόδων, οι οποίες είναι οι εξής:

1. το πολύ μεγαλύτερο μέγεθος των ομάδων, και
2. ότι τα μέλη της ίδιας ομάδας (βασίλειο) δεν κατοικούσαν όλα στον ίδιο οικισμό.

Τα παιδιά πρώτα γράφουν την απάντησή τους μονολεκτικά πάνω στην ατομική τους καρτέλα (π.χ. ο αρχηγός, οι πιο δυνατοί, οι πιο πλούσιοι, όλοι μαζί, ο βασιλιάς κτλ.)· έπειτα συγκρίνουν και συζητούν την υπόθεσή τους με το παιδί που κάθεται δίπλα τους· και τέλος ανακοινώνουν την υπόθεσή τους στην ολομέλεια της τάξης. Ενθαρρύνουμε τα παιδιά να επιχειρηματολογήσουν για τις απόψεις τους.

Έπειτα, ρωτούμε και πάλι τα παιδιά τι είναι αυτό που χρειαζόμαστε για να μπορούμε να κάνουμε καλύτερες υποθέσεις. Αναμένουμε ότι τουλάχιστον κάποια από τα παιδιά θα αναφερθούν σε πηγές και τεκμήρια. Με τη βοήθεια του Φύλλου Εργασίας «Οι επιστολές της Αμάρνα» (σ. 147), τα παιδιά μελετούν αποσπάσματα από τα κείμενα αυτά και εντοπίζουν τεκμήρια για το μοναρχικό σύστημα της Εποχής του Χαλκού:

- τα βασίλεια διοικούνταν από τους βασιλιάδες, οι οποίοι είχαν σημαντικό ρόλο στο εμπόριο, στις σχέσεις με τα άλλα βασίλεια και στην επιβολή του νόμου στο δικό τους βασίλειο.

Τα παιδιά εργάζονται πρώτα ατομικά και ακολούθως συζητούν τα συμπεράσματα και τις υποθέσεις τους με το παιδί που κάθεται δίπλα τους, και μετά στην ολομέλεια της τάξης. Ακολουθεί συζήτηση με βάση το ερώτημα: «Ήταν όλοι οι άνθρωποι της Εποχής του Χαλκού σε ολόκληρο τον κόσμο οργανωμένοι σε βασίλεια;»

Δραστηριότητα 4: Ήταν όλοι ίσοι μεταξύ τους στην Εποχή του Χαλκού;

Υπενθυμίζουμε στα παιδιά τη συζήτηση για το ίδιο θέμα που είχαμε κάνει για την Νεολιθική Εποχή. Αναμένουμε ότι τα παιδιά θα θυμούνται ότι μετά την μελέτη των πηγών – όπως ακριβώς και οι αρχαιολόγοι – είχαμε διαφορετικές απόψεις στην τάξη μας και δεν είχαμε καταλήξει σε μια μόνο υπόθεση.

Οι τάφοι που έχουν βρεθεί αποτελούν μια από τις σημαντικότερες πηγές που παρέχει τεκμήρια για το ερώτημα «Ήταν όλοι ίσοι μεταξύ τους στην Εποχή του Χαλκού;». Τα παιδιά

εργάζονται στο Φύλλο Εργασίας «Τάφοι της Εποχής του Χαλκού» (σ. 148), στο οποίο εντοπίζουν τεκμήρια που απαντούν στο ερώτημα αυτό. Επίσης, δίνουμε στα παιδιά την ευκαιρία να συζητήσουν κατά πόσον τα συμπεράσματά τους ισχύουν καθολικά για ολόκληρο τον κόσμο κατά την Εποχή του Χαλκού. Τα παιδιά εργάζονται πρώτα ατομικά και στη συνέχεια συζητούν τα συμπεράσματα και τις υποθέσεις τους με το παιδί που κάθεται δίπλα τους. Ακολουθεί συζήτηση στην ολομέλεια της τάξης.

Ανακεφαλαίωση – Επαναφορά κύριων σημείων

Τα παιδιά απαντούν σε μια σειρά από ερωτήματα αναγράφοντας στις ατομικές τους καρτέλες μια από τις εποχές που μελέτησαν μέχρι τώρα (Παλαιολιθική, Νεολιθική, Εποχή του Χαλκού), αλλά και τη δική μας εποχή (σήμερα) όπου ισχύει. Τα ερωτήματα που θέτουμε είναι τα ακόλουθα:

- Σε ποια εποχή οι ομάδες των ανθρώπων είναι συνήθως μεγαλύτερες;
- Σε ποια εποχή ζουν περισσότεροι άνθρωποι στον ίδιο οικισμό (χωριό ή πόλη);
- Σε ποια εποχή συμμετέχουν περισσότεροι άνθρωποι στη λήψη αποφάσεων;
- Σε ποια εποχή είναι πιο πιθανόν να είναι οι άνθρωποι ίσοι μεταξύ τους;

Ακολουθώντας, το κάθε παιδί σημειώνει επιπρόσθετα στην ατομική του καρτέλα:

- δύο από τα θέματα με τα οποία ασχολούνταν οι βασιλιάδες στην Εποχή του Χαλκού.

Τέλος το κάθε παιδί προσθέτει όσες πληροφορίες θεωρεί σημαντικές ή ενδιαφέρουσες στις Κάρτες Εργασίας *Τι αλλάζει και τι μένει το ίδιο από την Παλαιολιθική Εποχή μέχρι σήμερα;*

Αναστοχασμός παιδιού

Το κάθε παιδί επιλέγει να απαντήσει σε μια ή περισσότερες ερωτήσεις:

- Τι μου άρεσε πιο πολύ ή μου έκανε εντύπωση από αυτά που κάναμε σήμερα;
- Άλλαξαν οι ιδέες/γνώσεις μου με το σημερινό μάθημα; Γιατί;
- Συνεργάστηκα/συζήτησα αποτελεσματικά με άλλα παιδιά;
- Τηρήθηκαν οι αρχές του αμοιβαίου σεβασμού στον διάλογο;
- Πώς θα με βοηθήσουν αυτά που έμαθα σήμερα στην καθημερινή μου ζωή;
- Τι άλλο θέλω να μάθω; Τι θα ήθελα να εισηγηθώ στη/στον δασκάλα/ό μου;

Αναστοχασμός εκπαιδευτικού

- Πότε συμμετείχαν πιο ενεργά τα παιδιά;
- Τι πέτυχε κατά την άποψή μου; Τι δεν «δούλεψε» και γιατί;
- Ποιες περιοχές χρειάζονται βελτίωση; Πώς θα μπορούσαν να γίνουν;

Αξιολόγηση

Συντρέχουσα αξιολόγηση γίνεται κατά τη διάρκεια του μαθήματος μέσα από τις δραστηριότητες που εκτελούν τα παιδιά στις ομάδες τους και στην ολομέλεια της τάξης· και τελική αξιολόγηση γίνεται με τη δραστηριότητα ανακεφαλαίωσης και επαναφοράς των κύριων σημείων.

Διδακτική πρόταση 11:

Οι σχέσεις ανάμεσα στις ομάδες ανθρώπων της Εποχής του Χαλκού – Πολιτική και κοινωνική οργάνωση

Ερώτημα-κλειδί

- Ποιες ήταν οι σχέσεις ανάμεσα στα βασίλεια της Εποχής του Χαλκού;

Σύνδεση με το προηγούμενο μάθημα

Στα προηγούμενα μαθήματα τα παιδιά είχαν την ευκαιρία να εξερευνήσουν την οργάνωση των ανθρώπων σε ομάδες – και πιο συγκεκριμένα το μέγεθος αυτών των ομάδων και τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων. Στο σημερινό μάθημα τα παιδιά θα μελετήσουν τις σχέσεις ανάμεσα στα βασίλεια της Εποχής του Χαλκού.

Μαθησιακοί στόχοι

Οι μαθητές και μαθήτριες να:

- αναφέρουν υποθέσεις σχετικά με τις σχέσεις ανάμεσα στα διάφορα βασίλεια της Εποχής του Χαλκού (γνώση περιεχομένου).
- επιλέγουν τις πηγές που προσφέρουν τεκμήρια για συγκεκριμένα ερωτήματα (δεξιότητες).
- επιχειρηματολογούν για να υποστηρίξουν τις υποθέσεις τους (δεξιότητες).
- αναστοχάζονται σε σχέση με το φαινόμενο της καταλληλόλητας μιας πηγής, ανάλογα με το ερώτημα που θέτουμε (επιστημολογικές έννοιες).

Διδακτικό και μαθησιακό υλικό

- Ατομική πλαστικοποιημένη καρτέλα (μικρός πίνακας), μαρκαδόροι νερού και σφουγγαράκι.
- Πηγές που χρησιμοποιήθηκαν στα προηγούμενα μαθήματα για την Εποχή του Χαλκού.
- Φύλλο Εργασίας «Ποιες ήταν οι σχέσεις ανάμεσα στα βασίλεια της Εποχής του Χαλκού» (σ. 149).
- Κάρτες Εργασίας Τι αλλάζει και τι μένει το ίδιο από την Παλαιολιθική Εποχή μέχρι σήμερα; (σ. 24-25).
- Φάκελος Επιτευγμάτων.

Δραστηριότητα προσανατολισμού

Υπενθυμίζουμε στα παιδιά ότι στο προηγούμενο μάθημα εντοπίσαμε τεκμήρια που δείχνουν ότι την Εποχή του Χαλκού σε κάποιες περιοχές του κόσμου είχαμε βασίλεια που αποτελούνταν από πολλούς οικισμούς (χωριά και πόλεις) και τα οποία διοικούσε ένας βασιλιάς. Θέτουμε το ερώτημα: «Ποιες ήταν οι σχέσεις ανάμεσα στα διάφορα βασίλεια;». Τα παιδιά κάνουν υποθέσεις και επιχειρηματολογούν γι' αυτές.

Δραστηριότητα 1: Ποιες πηγές μπορούν να μας δώσουν τεκμήρια για τις σχέσεις ανάμεσα στα βασίλεια της Εποχής του Χαλκού;

Σημείωση: Για τη συγκεκριμένη δραστηριότητα τα παιδιά θα πρέπει να έχουν στη διάθεσή τους αρκετές από τις πηγές που αξιοποιήθηκαν στα προηγούμενα μαθήματα για την Εποχή του Χαλκού. Ανάλογα με τον αριθμό και το είδος των πηγών που θεωρούμε ότι μπορούν να

χειριστούν τα παιδιά της τάξης, επιδιώκουμε να έχουμε ποικιλία πηγών ως προς το είδος, αλλά και ως προς το κατά πόσον οι πηγές αυτές απαντούν το ερώτημα του μαθήματος: κάποιες από τις πηγές που θα επιλέξουμε θα πρέπει να μην απαντούν το ερώτημα, ενώ κάποιες άλλες θα πρέπει να παρέχουν τεκμήρια τόσο για τις σχέσεις συνεργασίας, όσο και για τις συγκρούσεις μεταξύ των βασιλείων. Καλό είναι να αξιοποιήσουμε λιγότερο τις γραπτές και περισσότερο τις παραστατικές πηγές (π.χ. φωτογραφίες αντικειμένων ή αντίγραφα αντικειμένων) που ανταποκρίνονται καλύτερα στις δυνατότητες των παιδιών της ηλικίας αυτής.

Για να απαντήσουν το ερώτημα του σημερινού μαθήματος, τα παιδιά αξιοποιούν τις πηγές με τις οποίες δουλέψαμε στα προηγούμενα μαθήματα, ώστε να αντιληφθούν ότι οι πηγές στην Ιστορία μπορούν συνήθως να μας δώσουν απαντήσεις σε περισσότερα από ένα ερωτήματα.

Τα παιδιά παρατηρούν τις πηγές που έχουμε προεπιλέξει και τις χωρίζουν:

- σε πηγές που μπορούν να μας δώσουν τεκμήρια για τις σχέσεις ανάμεσα στα βασίλεια· και
- σε πηγές που δεν μπορούν να μας δώσουν πληροφορίες σχετικά με το ερώτημά μας.

Τα παιδιά εργάζονται πρώτα ατομικά και στη συνέχεια συγκρίνουν τις επιλογές τους με τα υπόλοιπα παιδιά της ομάδας τους. Ακολουθεί συζήτηση στην ολομέλεια της τάξης. Ακόμα και σε περιπτώσεις που τα παιδιά επιλέγουν διαφορετικές πηγές μεταξύ τους, δεν επεμβαίνουμε με διορθώσεις. Αναμένουμε ότι στην επόμενη δραστηριότητα, οι πηγές που δεν μπορούν να μας δώσουν τεκμήρια, θα «απορριφθούν» από τα ίδια τα παιδιά, που δεν θα επιλέξουν να τις αξιοποιήσουν για το συγκεκριμένο θέμα.

Δραστηριότητα 2: Τι μας λένε οι πηγές μας για τις σχέσεις ανάμεσα στα βασίλεια της Εποχής του Χαλκού;

Τα παιδιά εντοπίζουν τεκμήρια για τις σχέσεις ανάμεσα στα βασίλεια της Εποχής του Χαλκού μέσα από τις πηγές, τις οποίες επέλεξαν στην προηγούμενη δραστηριότητα. Για τη δραστηριότητα αυτή τα παιδιά μπορούν να χρησιμοποιήσουν το Φύλλο Εργασίας «Ποιες ήταν οι σχέσεις ανάμεσα στα βασίλεια της Εποχής του Χαλκού» (σ. 149). Τα παιδιά εργάζονται πρώτα ατομικά και στη συνέχεια συγκρίνουν τις υποθέσεις τους με τα υπόλοιπα παιδιά της ομάδας τους. Ακολουθεί συζήτηση στην ολομέλεια της τάξης.

Δραστηριότητα 3: Ποια πηγή είναι «καλύτερη»;

Τα παιδιά βάζουν σε σειρά τις πηγές τους, ξεκινώντας από εκείνη που θεωρούν «καλύτερη». Τα παιδιά εργάζονται ατομικά και στη συνέχεια συγκρίνουν τις υποθέσεις τους με τα υπόλοιπα παιδιά της ομάδας τους. Ακολουθεί συζήτηση στην ολομέλεια της τάξης.

Αφήνουμε τα παιδιά ελεύθερα να κατατάξουν τις πηγές σύμφωνα με τα δικά τους κριτήρια για το τι σημαίνει «καλύτερη» πηγή· και στη συνέχεια συζητούμε τα κριτήριά τους. Επίσης, με νέες ερωτήσεις ενθαρρύνουμε τα παιδιά να κάνουν διάφορες κατηγοριοποιήσεις, χρησιμοποιώντας πιο συγκεκριμένα ερωτήματα, π.χ. καλώντας τα να κατηγοριοποιήσουν τις πηγές ανάλογα με το:

- ποια μας δίνει περισσότερες πληροφορίες·
- ποια είναι κατανοητή ή ευανάγνωστη·
- ποια πηγή μας δίνει πιο «σίγουρες» πληροφορίες (εγκυρότητα- αξιοπιστία).⁹⁴

Ανακεφαλαίωση – Επαναφορά κύριων σημείων

Το κάθε παιδί γράφει στην ατομική του καρτέλα:

- δύο στοιχεία για τις σχέσεις ανάμεσα στα βασίλεια της Εποχής του Χαλκού·

⁹⁴ Αποφεύγουμε σε αυτό το στάδιο να αναφέρουμε στα παιδιά τους όρους *εγκυρότητα* και *αξιοπιστία*.

- μια πηγή που τεκμηριώνει το κάθε στοιχείο που σημείωσε.

Επίσης, το κάθε παιδί προσθέτει πληροφορίες, που το ίδιο θεωρεί σημαντικές ή ενδιαφέρουσες και οι οποίες δεν αναφέρονται ήδη στις Κάρτες Εργασίας *Τι αλλάζει και τι μένει το ίδιο από την Παλαιολιθική Εποχή μέχρι σήμερα;* (σ. 24-25).

Αναστοχασμός παιδιού

Το κάθε παιδί επιλέγει να απαντήσει σε μια ή περισσότερες ερωτήσεις:

- Τι μου άρεσε πιο πολύ ή μου έκανε εντύπωση από αυτά που κάναμε σήμερα;
- Άλλαξαν οι ιδέες/γνώσεις μου με το σημερινό μάθημα; Γιατί;
- Συνεργάστηκα/συζήτησα αποτελεσματικά με άλλα παιδιά;
- Τηρήθηκαν οι αρχές του αμοιβαίου σεβασμού στον διάλογο;
- Πώς θα με βοηθήσουν αυτά που έμαθα σήμερα στην καθημερινή μου ζωή;
- Τι άλλο θέλω να μάθω; Τι θα ήθελα να εισηγηθώ στη/στον δασκάλα/ό μου;

Αναστοχασμός εκπαιδευτικού

- Πότε συμμετείχαν πιο ενεργά τα παιδιά;
- Τι πέτυχε κατά την άποψή μου; Τι δεν «δούλεψε» και γιατί;
- Ποιες περιοχές χρειάζονται βελτίωση; Πώς θα μπορούσαν να γίνουν;

Αξιολόγηση

Συντρέχουσα αξιολόγηση γίνεται κατά τη διάρκεια του μαθήματος μέσα από τις δραστηριότητες που εκτελούν τα παιδιά στις ομάδες τους και στην ολομέλεια της τάξης· και τελική αξιολόγηση γίνεται με τη δραστηριότητα ανακεφαλαίωσης και επαναφοράς των κύριων σημείων.

